

PREMI NÈSTOR LUJÁN DE NOVEL·LA HISTÒRICA

LAIA PEREARNAU

FRANCESCA
✠ ——— DE ——— ✠
BARCELONA

Columna

LAIA PEREARNAU
FRANCESCA
DE BARCELONA

Premi Nèstor Luján
de Novel·la Històrica 2022

COL·LECCIÓ CLÀSSICA
PRIMERA EDICIÓ: JUNY DEL 2022
© LAIA PEREARNAU COLOMER, 2022
© DEL MAPA: ÒSCAR SARRAMIA, 2022
© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 – 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-2922-1
DIPÒSIT LEGAL: B. 8.725-2022
FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62
IMPRÈS A CATALUNYA – PRINTED IN CATALONIA

www.columnnaedicions.cat

EL JURAT DEL PREMI NÈSTOR LUJÁN DE NOVEL·LA HISTÒRICA (2022)
EL FORMAVEN: GLÒRIA GASCH, TIN LUJÁN, VICENT SANCHIS,
JAUME SOBREQUÉS I MARIA CARME ROCA.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Un part complicat

Barcelona, novembre de 1382

Els crits de sa mare li posaven els pèls de punta, alguna cosa no anava bé.

—No et quedis encantada aquí al mig! —va ordenar la Bonanada—. Ja saps com va, això. Espavila't, per tots els sants del firmament!

La Francesca va ajudar la seva mare a seure a la cadira de parts que havia situat a la vora del foc perquè no agafessin fred ni ella ni el futur nadó. L'àvia no parava d'anar amunt i avall agafant tovalloles i escalfant aigua mentre xiuxiuejava algun tipus de pregària entre dents. Totes dues es van rentar les mans amb una infusió de lli i fenigrec i es van ajupir per comprovar el grau d'obertura de la mare.

—Verge santa...

—No s'obre prou, només tres dits —va concloure la Francesca.

—He de caminar, deixeu-me bellugar —va fer l'Eulàlia amb gran esforç. Sabia que la millor manera d'estimular el part era moure's el màxim possible perquè el nen baixés i s'encaixés al canal de sortida.

Van estar caminant amunt i avall de l'estança durant hores fent petites parades per comprovar si l'obertura s'eixamplava, però les contraccions cada vegada eren més espaiades i febles. Van forçar-la a menjar el brou de gallina que els havia dut una veïna, l'Antònia Gasull, que anava traient el cap per la barraqueta de tant en tant. També els va deixar un amulet de corall sota la taula de la cuina perquè, segons deia, no hi havia millor ajuda perquè els nens sortissin com un llamp.

—Trenqueu-me les aigües —va demanar l'Eulàlia, a qui ja li quedaven poques forces, però que mantenia la determinació a la mirada.

La Bonanada va sospirar, exasperada. Un cop trencades les aigües el nen no podria estar gaires hores més a dins la panxa i li feia por estar afegint un problema més a un part ja de per si complicat, però ja no li quedaven gaires opcions. Sabia reconèixer els símptomes de cansament extrem que mostrava la seva filla. A la fi, va cedir i la va fer seure a la cadireta. Amb un moviment destre va introduir un dit dins l'Eulàlia, va pessigar amb l'ungla la bossa i un líquid calent es va escampar per terra.

—Què diables! —va exclamar l'àvia, contrariada.

—Són fosques —va endevinar l'Eulàlia—. Mare, les aigües són fosques?

—Sí —va dir amb aspror, i va fer espetegar la llengua.

Tot i ser encara molt jove, la Francesca havia vist prou parts per saber què significava allò: l'aigua s'havia barrejat amb la femta del nadó, i allò el podia emmetzinar i matar. Li va pujar un gust amarg a la boca.

—Te'l faré baixar jo mateixa, i per Déu que si no surt l'arrancaré amb les meves pròpies mans. Ho podràs aguantar? —va preguntar l'àvia a la seva filla amb la mirada d'acer.

L'Eulàlia va assentir i es va estirar a la taula de la cuina

amb l'ajuda de totes dues. La Bonanada li va començar a fer massatges amb molta força a la panxa, deixant-se caure amb tot el seu pes damunt d'ella i arrancant-li encara més gemecs de dolor.

—Potser ara... —va dir esperançada la Francesca. Va deixar la mà de sa mare per observar si hi havia algun canvi al canal del part, però es mantenia tossudament tancat.

La porta es va obrir i va entrar el pare. Una bafarada de peix va omplir l'estança.

—Ja? —va ser la seva única pregunta.

—No encara, Ramon —va respondre l'àvia sense ocultar el neguit.

En Ramon es va asseure en un tamboret a observar com les dones lluitaven per fer néixer el seu fill. A la Francesca li va semblar que al seu pare se li omplien els ulls de llàgrimes. Mai no l'havia vist plorar, ni demostrar cap sentiment per la mare. Sabia que s'havien conegut després que ell fugís de Premià de ben jove, cansat de patir els atacs pirates que robaven el botí als pescadors com ell. Això, en el millor dels casos. En el pitjor, els segrestaven per vendre'ls com a esclaus. Per convertir-se en ciutadà de ple dret de Barcelona només li havia calgut llogar una barraca a la Ribera, al carrer del Pou de l'Estany, i casar-se amb una filla del barri, l'Eulàlia, que només havia vist un cop abans que les famílies pactessin el matrimoni entre tots dos. Sempre havia pensat que els seus pares s'havien resignat a tenir al costat una companyia incòmoda, distant durant el dia i obligada a la nit, però necessària per sobreviure en una de les zones més pobres de la ciutat, per això ara se li feia molt estrany veure el seu pare tan compungit.

Les contraccions havien tornat amb més força i més seguides, per les maniobres que la Bonanada no deixava de practicar a la panxa de la seva filla.

—No ho suportó més —va abominar el pare, a la fi. L'home es va alçar i s'encaminà, aclaparat, cap a la porta del carrer.

—Què et fot! Ja marxes, Ramon? —va fer l'àvia—. Si un home no pot aguantar quatre crits, que Déu ens protegeixi! —La Francesca la coneixia prou bé per saber què li havia volgut dir en realitat: que no seria una mala idea que s'acomiadés de la seva muller, per si de cas.

Però aquella por que flotava en l'aire era massa per a ell. Va sortir al carrer cap a la taverna més pròxima, on estava disposat a gastar el poc que havia guanyat amb la venda del que havia pescat.

—Atureu-vos... —va xiuxiuejar l'Eulàlia, exhausta—. Atureu-vos... —La Bonanada va deixar de prémer-li la panxa—. No hi ha res a fer, mare...

«S'està rendint», es va dir la Francesca amb pànic. La mirada fosca de l'àvia li va confirmar les sospites. Aleshores la Bonanada, en un gest molt més vigorós del que hauria estat normal per les hores de cansament que portava a l'esquena, va agafar la Francesca pel braç i se la va endur a l'entrada.

—Francesca, escolta'm bé —va ordenar-li amb el to esquerp de sempre—. Has d'anar a buscar ajuda. Recorda bé el que et dic perquè la vida de ta mare pot dependre d'això.

A la Francesca li va fer un bot el cor i va provar de dissimular l'angúnia que se la menjava.

—Res de plors. —La cara de l'àvia era més dura que mai, semblava un capità en plena batalla donant ordres als soldats—. Aniràs al Call dels jueus i buscaràs la casa dels Benevist. Demana per la Sara, li expliques què passa i ella sabrà què ha de fer.

La Francesca dubtava d'haver-ho sentit bé.

—Però allò està ple de jueus... No hi puc anar. Em poden raptar, o matar...

—Bajanades! Mentides que escampen els capellans de mala fe! Els malparits... —va esclatar enutjada—. Corre a buscar-la i no t'aturis per res.

Va canviar el to per un que poques vegades li havia sentit, amb unes esquerdes per on s'escolava tota la tristesa del món.

—És la nostra última esperança.

Un últim crit de l'Eulàlia la va fer sortir com una exhalació al barri prohibit: el Call.

Feia una tarda gelada i la Francesca va travessar rabent la plaça del Blat. A aquelles hores només hi quedava el mostassaf, el funcionari que vetllava pel seu bon funcionament, que, renegant, enretirava amb el peu un gat mort. Va passar sense alçar la vista per davant les dues forques situades enfront del portal de la muralla romana, d'on en penjaven dos cadàvers, probablement lladres. Es va tapar el nas amb el caperó per la pudor de la carn podrida. Va agafar corrents la baixada de la Presó, on s'alçava la cort del veguer, el representant del rei a la ciutat, i també va passar per davant de l'edifici que donava nom al carrer, la presó. A la fi, amb el rostre vermell per la correguda, va arribar davant les enormes portes de fusta del Call, a prop de la plaça de Sant Jaume, que eren obertes de bat a bat. Deien que era un dels llocs més poblats de la ciutat, per això havien hagut de fundar un segon Call més avall, el Menor o d'en Sanahuja, on la noia tampoc s'acostava, si ho podia evitar. El cor li batejava desbocat, ja no sabia si per les presses o pels nervis. Les històries que explicaven sobre jueus que devoraven nens i que desfloraven noietes eren terribles.

«És la nostra última esperança», va recordar.
Així que va agafar aire i hi va entrar.

Els carrers eren més estrets que no s'esperava i l'aire estava enrarit. Tot era ple de petites barraquetes fetes amb troncs i llenya. Segons li va dir un vailet amb un bonet vermell al cap, aquell dia celebraven la festa de les Cabanelles* per commemorar l'alliberament del poble jueu d'Egipte. La quitxalla corria amunt i avall del carrer a amagar-se dins les cabanes. Es va endinsar encara més en aquell laberint d'edificis alts i amuntegats que semblava que d'un moment a l'altre li caurien a sobre. A la via principal es va aturar davant una carnisseria on una dona tallava a trossos una cuixa de xai. Duia una tovallola de color blanc enroscada al cap, la que sempre portaven les jueves.

—Perdoneu, em podeu indicar on és la casa dels Benevist?

La dona es va sobresaltar de veure una cristiana allà.

—És a dos portals d'aquí, a mà dreta —va respondre amb sequedat, i va tornar a la feina.

Va caminar ràpidament fins a arribar al portal que li havia indicat. S'hi va quedar palplantada uns instants, dubtant de si s'estava ficant a la gola del llop i si en podria sortir viva. Es va senyar amb la creu, va resar un pàrenostre i va entrar. Davant seu s'hi obria un petit pati de pedra i a la seva dreta unes escales pujaven cap al pis de dalt, on hi havia una galeria amb finestres. A mesura que pujava els esglaons, una intensa olor de melmelada calenta

* També s'anomena festa de Sucot i se celebra a la tardor i commemora la collita, i també la sortida i l'alliberament del poble jueu d'Egipte.

se li va ficar pels narius i li va fer remugar els budells; no ho recordava, però feia hores que no havia tastat ni una molla de pa. A mig pujar, un noi de la seva edat que estava llegint sota una de les finestres en forma d'ogiva la va veure i es va alçar d'un bot.

—Ets una cristiana? —va preguntar mentre la repasava de dalt a baix. Era llarguerut i desmanegat, com si hagués fet una estirada massa precipitada i les parts del seu cos encara no estiguessin a lloc—. No n'he vist mai gaires... Totes sou així? —va fer assenyalant-li els cabells.

—Viu aquí una noia que es diu Sara? Sara Benevist? —va preguntar ella, desconcertada. Tampoc estava acostumada a veure nois com aquell, amb els cabells tan negres i rinxolats i vestit amb les robes de color gris fosc que acostumaven a dur els jueus. Se li havia acostat encuriolit, però caut, com si tingués una espècie desconeguda d'animal al davant i estigués valorant si s'hi podia apropar sense perill o no.

—Qui la demana?

—La Bonanada, la meva àvia —va dir mentre acabava de pujar els darrers esglaons.

—No és cap noia.

—Què?

—La Sara. No és cap noia. És la meva mare —va dir mentre donava una volta sencera al seu voltant—. Està preparant bunyols per a la festa d'avui, la Hanukkà. Els has tastat mai? Són molt bons. —El noi es va aturar de sobte—. No creus en Jehovà?

—Si us plau, tinc pressa! —va esclatar ella, exasperada—. La meva mare està parint!

El noi va fer un pas enrere, sorprès pel crit. Va assentir avergonyit i li va indicar amb el cap que el seguís a l'interior. En travessar la porta d'entrada va fer un petó

a una petita capsa que hi havia al brancal de fusta que la Francesca mai no havia vist en cap casa abans.

—Que el Senyor guardi la meva sortida i entrada ara i sempre —va xiuxiuejar el noi—. Aquesta capseta es diu mezuzà i a dins hi ha dos versicles de la Torà —va explicar orgullós en veure la cara encuriosida de la noia.

L'olor de dolç s'anava fent més i més intensa i se li va omplir la boca de saliva.

—Ho saps, que algun dia seré metge com el meu pare? —va continuar el noi com si hagués oblidat les presses de la Francesca—. Aniré a estudiar medicina a la Universitat de Montpeller.

Van entrar a una cuina gran amb una llar grossa i una taula llarga de fusta fosca on reposava un objecte que li va cridar l'atenció.

—És un hanukkiyà —va explicar ell—, un canelobre de nou espelmes per celebrar la victòria dels macabeus sobre el rei Antíoc. Saps la història? No, suposo que no. Doncs la flama de l'única llàntia d'oli que hi havia al temple durant la batalla va durar vuit dies en comptes d'un, i aquest miracle...

—Astruc, no inflis el cap a aquesta pobra noia amb les teves històries.

Se li havia dirigit una de les dues dones, que s'havien quedat mirant la noia com si fos un peix amb banyes. Anaven cobertes de la farina amb què estaven pastant uns petits pastissets. Aquella olor penetrant de melmelada de mores provenia de l'olla que coïa al foc.

—Qui ets, cristiana? —va preguntar-li mentre s'eixugava les mans amb un drap.

—Em dic Francesca, i m'envia la Bonanada. La meva mare... —Sense poder-ho evitar, les llàgrimes li van venir als ulls i el cap li va començar a rodar.

Immediatament, la dona que havia parlat es va alçar i es va treure el davantal d'una estrebada. Semblava que una bufada de vent se la pogués endur de tan prima que era.

—Si no ha vingut ella és que la cosa deu ser greu —va dir mentre agafava un farcell i l'omplia d'estris que la Francesca no va saber identificar—. Té, menja una mica, que fas cara de gana.

La noia va obeir i va endrapar el bunyol fregit amb tanta fal·lera que la Sara no va poder evitar un somriure i n'hi va oferir més. Després es va dirigir al seu fill Astruc i li va dir que tornaria tard, que no l'esperessin. En sortir de la casa, la Francesca la va seguir al trot per l'embull de carrers fins que es van aturar davant un portalet petit.

—Reginó! Treu el cap!

De la finestra del damunt en va sortir una dona grassoneta.

—Què hi ha? —va preguntar, riallera.

—La Bonanada ens necessita. Avisa la Coloma, de pressa! —La que responia al nom de Reginó va mudar la cara i va desaparèixer de la finestra.

Mentre s'afanyaven cap al barri de la Ribera, la Francesca donava voltes a un pensament: si aquelles dones havien acudit a ajudar-les sense dubtar-ho, potser al capdavall els jueus no eren tan despietats com sempre li havien fet creure.

Quan van arribar a la barraca del Pou de l'Estany, l'Eulàlia tenia la cara del color de la cera i dues taques fosques sota els ulls. Les dones van intercanviar frases curtes i greus amb la Bonanada, que els va posar al dia de la situació. La Reginó es va treure la capa i va descobrir el

seu cos rabassut. Va mirar entre les cames de la partera mentre s'untava amb infusió d'oli de fenigrec. Tot seguit, va ficar la mà dins el canal del part i va estar força estona furgant-hi mentre mirava a un punt fix de la paret.

—Mira-ho tu, Coloma, però jo diria que les secundines estan baixes.

La Coloma, que devia tenir l'edat de l'àvia, esvelta i de gestos elegants, va repetir la mateixa operació i al cap de poca estona va fer una ganyota.

—Sí, la placenta tapa la sortida. —I amb veu suau es va dirigir a l'Eulàlia, que a penes podia parlar—: Escolta'm bé, estimada, ja saps què passa quan la placenta no és al seu lloc... Ens has de dir què prefereixes.

—No! —va cridar la Bonanada amb la boca tremolosa—. Encara no...

—Saps que no s'hi pot fer res més —va provar de calmar-la la Sara, que l'agafava per l'espatlla.

—Què passa, àvia? —va preguntar la Francesca amb la boca més seca que un drap.

Ningú no gosava dir res i aquell silenci la cremava per dins.

—Vull saber què passa! —va exigir sorpresa de la seva gosadia. Li havien ensenyat que mai no es parlava així als adults.

La Bonanada va acotar el cap i va fer un lleu senyal d'assentiment a la Reginó.

—La teva mare ha de triar entre ella i la criatura —va explica-li amb dolçor—. Amb sort, només una de les dues es pot salvar.

La Francesca es va empassar saliva i va notar com se li gelava el cos.

—La criatura... salveu-la... —va murmurar l'Eulàlia.

Les dones es van mirar per un instant que va semblar etern. Corrien històries carregades de superstició que parlaven de nens nascuts per cesària, però totes sabien que obrir la panxa significava forçosament la mort de la mare. La Sara va treure del farcell un potet de vidre amb suc de mandràgora, adormidora, fulles d'heura i herba queixalera, que podia fer adormir un bou. Tot seguit va impregnar una esponja amb els líquids, però abans de posar-la sota el nas de l'Eulàlia, aquesta va alçar la mà assenyalant la seva filla.

—Què, mare, digues —va dir la noieta, amb la veu tremolosa.

—No els escoltis com vaig fer jo, Francesca... —va dir enigmàticament. I en un últim esforç va afegir—: Tu sempre dius que vols curar. Doncs que res no t'aturi, filla meva..., res...

Va agafar-li la mà i li va donar una petita creu de fusta molt desgastada pel temps que la Francesca va prémer contra el pit. Aleshores tot va passar molt de pressa: la Sara va col·locar l'esponja sota el nas de la mare amb un somriure benèvol, l'Eulàlia va assentir en senyal de comiat i en un no res va perdre els sentits. A continuació, la Coloma li va posar un peu sobre la panxa, prement amb tanta força que la Francesca va haver d'apartar la vista, mentre la Reginó provava d'arrancar les secundines amb les ungles. Un torrent de sang va començar a tacar de vermell el llençol.

—De pressa, tovalloles! —va cridar la Reginó.

Les va esquinçar amb les dents i en va ficar els retalls dins la vagina de l'Eulàlia. Estava blanca com la llet. La Bonanada resava de genolls. La Sara li comprovava el pols. Va fer que no amb el cap. Ja estava, la vida de la seva mare s'havia escapat. L'àvia va deixar anar un gemec esquerdat.

—Cesària, de pressa —va ordenar la Reginó coberta de sang, però resolta a no deixar marxar també el nen.

La Coloma li va allargar una llanceta petita i molt esmolada i la Reginó es va posar cama ací cama allà sobre el cos encara calent de la mare. Amb destresa, va clavar-li la punxa sota el melic. La Francesca mai no havia vist fer una operació igual i, tot i la profunda tristesa que l'envaïa, no podia desenganxar els ulls de les mans de la llevadora. La jueva va dibuixar una línia recta fins al pubis i va anar tallant la pell capa per capa per no ferir el nadó. Havia arribat a l'úter. Amb un gest àgil, va ficar la mà a dins i en va extreure la criatura pels peus. Un nen de color morat. Li va clavar uns quants cops al cul. Silenci. Uns instants de pànic. Tot d'una, el plor. La Coloma li va tallar el cordó umbilical i l'hi va lligar amb un tros de llana perquè cicatritzés bé. El seu germà acabava d'arribar al món.

L'àvia cosia el ventre de la mare amb la mateixa delicadesa amb què ho hauria fet amb una persona viva i li xiuxiuejava paraules lligades amb una melodia monòtona. La Francesca va clavar la vista en aquell ésser tan petit i tan ple de vida, aliè al dolor que omplia cada racó de la cambra. I en aquell moment es va fer una promesa. Déu li havia donat unes mans i uns ulls per poder curar, així que els utilitzaria. Seria metgessa, encara que sabia que hi havia un petit problema per aconseguir el seu objectiu: a les dones no els era permès ser-ne.

Les campanes de Santa Maria tocaven a morts des de primera hora del matí i una boira humida i freda s'havia instal·lat al barri. Els veïns s'esperaven a fora la barraqueta

del carrer del Pou de l'Estany, els homes amb gramalles i caperons blaus i les dones amb mantells i capes morades en senyal de dol. Els enterraments sempre es vivien amb gran solemnitat, eren un dels pocs esdeveniments en què tothom sortia al carrer i feien aturar la vida de la Ribera. El fèretre el carregaven quatre pescadors amics de la família, i el van envoltar sis veïns més amb candeles enceses. Darrere hi desfilava l'escolà amb la creu, seguit en primer lloc per en Ramon, la Francesca, que portava en braços el nounat, que havien anomenat Pere, i la Bonanada, que agafava de la mà els dos fills petits: en Joan, de vuit anys, i l'Anna, de quatre. Tots anaven de negre de cap a peus. La processó avançava cap al fossar de Santa Maria del Mar enmig dels veïns, que sostenien torxes i espelmes enceses. La caixa era oberta. Algunes mirades furtives es clavaven durant uns instants en el cadàver blanquinós de l'Eulàlia, que anava embolicat amb la mortalla. Els Gasull, els Rotlan, la família de l'apotecari Francesc de Camp, els Jordà, frases, mariners, bastaixos, macips i sobretot pescadors formien la multitud silenciosa, que avançava solemnement darrere la difunta.

La Francesca gairebé no apartava els ulls del seu germà Pere. Acabava de ser alletat per una veïna a qui pagaven amb remeis i pocions per a tota la família quan els necessitaven. Els únics que ploraven eren en Joan i la petita Anna, però a ella se li havien assecat les llàgrimes. «Ja ploraré quan pugui descansar», es deia. En Ramon feia tuf d'alcohol i les arrugues que li solcaven el rostre s'havien fet més profundes. El seu caràcter esquerp encara s'havia agrejat més, caminava capcot, esquivant les mirades de compassió de la gent, que es treia el barret al seu pas. Potser si veia la pena reflectida a les seves cares se li faria més evident que sentia ben poca cosa per aquella

dona que jeia morta dins la caixa, que era un solitari que només esperava el moment d'anar a la taverna i que el deixessin en pau. Durant tota la processó, els amics de l'ànima de la Francesca, en Martí i la Blanca, la seguien de prop sense treure-li els ulls de sobre. Era una manera de dir-li que estaven amb ella, que no la deixarien sola en aquells moments tan durs.

A la fi van arribar al fossar, on ja havien excavat un forat a terra. No havia estat fàcil trobar un bon lloc; amb les mortaldats per la pesta dels últims anys, els cementiris estaven al límit. Mentre el rector deia la missa de difunts, la Francesca va observar tres dones allunyades de la multitud, a les portes de l'església, que encara estava en construcció i que tenia bastides a totes les parets: eren les jueves, la Sara, la Reginó i la Coloma, gràcies a les quals el seu germà era viu. Hauria volgut demanar-los que vinguessin, agrair-los tot el que havien fet, però sabia que entre els seus dos mons s'alçava una barrera invisible. Un cop acabada la cerimònia, un parell de pescadors van tancar la caixa de fusta i amb unes cordes la van introduir dins el forat.

De mica en mica, la gent es va anar dispersant i ells van tornar a la barraca. Si haguessin tingut diners, haurien disfressat el cadàver amb draps de púrpura o d'or, haurien llogat pobres per portar el fèretre perquè la cerimònia fos més lluïda i després de l'enterrament haurien fet un àpat al carrer al qual haurien convidat amics i familiars; era el costum. Però els Estrany eren pobres, així que van menjar un escàs sopar a base de peix fregit i se'n van anar a dormir amb la sensació que el seu futur era més incert que mai.